ДЕТСКА ГРАДИНА „ЗОРНИЦА“

гр. Плевен ,обл. Плевен, ж.к “Сторгозия“,е mail:dgzornica_pl@abv.bg, тел.:0879597614

УТВЪРДИЛ:
ДИРЕКТОР: …….
СИЛВИЯ ДИЯНОВА

П Р О Г Р А М А

ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА РАННОТО НАПУСКАНЕ НА ДЕТСКАТА ГРАДИНА

Програмата е разработена на основание чл. 263, ал. 1, т. 8 от Закона за предучилищното и училищното образование и е приета с Решение на Педагогическия съвет с Протокол № 11 / 11. 09.2026 г. и е съгласуване с Решение на Обществен съвет с Протокол №6 / 14.09.2026г. и е ПРИЛОЖЕНИЕ № 11 към СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ на ДГ „Зорница”, гр.Плевен ,за периода 2024 – 2029 г

Програмата за превенция на ранното напускане на детската градина е разработена в съответствие с рамкови европейски и национални документи, определящи приоритети на развитие и е съобразена с цели в сферата на предучилищното образование. Тя е основен инструмент за планиране на дейности за задържане на децата в детската градина и е в съответствие с целите, залегнали в националните политики по превенция на ранното напускане на образователната система и комплекса от мерки на правителството в областта на образованието и социално-икономическото развитие.

Водещи документи за изготвяне на програмата на ДГ „Зорница“ – гр. Плевен за превенция на ранното напускане на образователната система:

1. Конвенцията на ООН за правата на детето.
2. Харта на основните права в Европейския съюз.
3. Законът за предучилищното и училищно образование.
4. Наредба за приобщаващото образование.
5. Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030).
6. Механизъм за съвместна работа на институциите по обхващане, включване и предотвратяване на отпадането от образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст, приет с ПМС № 100/08.06.2018 г. (изм. и доп., бр. 82 от 18.10.2019 г.).
7. Алгоритъм за взаимодействие между институциите в системата за предучилищно и училищното образование и дирекциите „Социално подпомагане“ по отношение осигуряване на подкрепа за личностно развитие на децата и учениците.
8. Механизъм за противодействие на тормоза и насилието в институциите в системата на предучилищното и училищното образование и Алгоритъм за прилагането му.
9. Етичен кодекс на работещите с деца.
10. Областни и общински стратегически мерки за превенция от отпадане

- Вътрешноинституционални документи:
  1. Стратегия за развитие на детската градина.
  2. Програмна система.
  3. Правилници, програми, правила и др.

В Стратегията за намаляване на дела на преждевременно напусналите образователната система преждевременното напускане е дефинирано като сложно явление, което оказва сериозно влияние върху индивидуалните съдби на пряко засегнатите и благосъстоянието на техните семейства, върху възможностите за развитие на техните общности и върху цялостното социално-икономическо развитие на една страна в средносрочен и дългосрочен план. Превенцията и преодоляването на проблема изисква интегрирана политика и

ангажираност на всички заинтересовани страни, свързани с образованието, с личностното и професионалното развитие на децата и младите хора в България. Необходими са широкообхватни мерки, насочени към осигуряване на: успешен преход между различните степени на образование; гъвкави и успешни възможности за преждевременно напусналите да продължат обучението си в системата на образованието с цел придобиване на ключови компетентности; разнообразни форми на образование; добра координация между институциите. Един от факторите за преждевременното напускане на образователната система наложи въвеждането на единен Механизъм за противодействие на училищния тормоз, който има за цел да подпомогне образователните институции в усилията им за справяне с това явление.

Целева група:

Децата, които са застрашени от отпадане по различни причини – за които съществува обективен риск от социално изключване и липсват форми за социална подкрепа.

1. ОСНОВНИ АКЦЕНТИ НА ПРОГРАМАТА

Проследяване на напредъка на ниво ДГ. Позитивната образователна среда е ключова мярка в превенцията на преждевременното напускане на ДГ, като във формирането й се включват следните дейности:

1. Разработване и изпълнение на собствена Програма за превенция.
2. Разработване и изпълнение на политика за намаляване на риска от преждевременно напускане на образователната система на децата в задължителната предучилищна възраст чрез целенасочено единно въздействие; създаване на комплекс от мерки и сътрудничество на заинтересованите страни
3. Усъвършенстване на работата на педагогическия екип по разработване и изпълнение на собствена програма за намаляване броя на децата в риск от отпадане
4. Увеличаване на ефективността на прилаганите мерки и дейности за превенция и намаляване на риска от преждевременно напускане на образователната система чрез подкрепа и оповестяване на добри практики.
5. Развиване на дейности в детската градина за подкрепа за личностното развитие.
6. Справяне с възникващите трудности още от най-ранна възраст.
7. Активно взаимодействие между родители, деца и педагогически специалисти.

Рискове:

Преждевременното напускане на образователната система води и до нарастване на рисковете от социално изключване, застрашава сигурността и стабилността на обществото и е предпоставка за влошаване качеството на живот на сегашното и следващите поколения. Здравният статус и достъпът до ресурси и услуги, които могат да осигурят по-добър стандарт и продължителност на живота в добро здраве и благосъстояние, са в пряка зависимост от получената степен на образование. Посочените

последствия са показателни за мащаба и степента на негативното влияние на преждевременното напускане на образователната система върху индивидуалните съдби на пряко засегнатите и благосъстоянието на семействата им, върху възможностите за развитие на техните общности и върху цялостното социално-икономическо развитие на страната в средносрочен и дългосрочен план, поради което данните за дела на преждевременно напусналите образователната система в България трябва да насърчават изпълнението на всеобхватна и интегрирана политика за превенция на явлението, както и за неговото преодоляване там, където съществува.

При изготвянето на програмата се отчитат:

1. Значението на цялата система от участници и взаимоотношенията помежду им, като се признава ролята на всяка от заинтересованите страни
2. Сътрудничество в ДГ „Зорница“ – гр. Плевен за насърчаване на позитивната образователна култура, работата в екип в рамките на педагогическата общност в детската градина
3. Координираните мерки на всички нива
4. Проследяване на напредъка на ниво детска градина

В ДГ “Зорница“ са създадени различни органи, Координационен съвет за превенция на тормоза, ПС, които имат отношение към превенцията и интервенцията на отпадане на децата от ЗПП. Детската градина има изработена процедура за работа с деца в риск.

2. ПРИЧНИ ЗА ПРЕЖДЕВРЕМЕННО НАПУСКАНЕ НА ДЕЦА ОТ ДЕТСКАТА ГРАДИНА:

Причините за преждевременното напускане на предучилищното образование могат да бъдат класифицирани като:

1. Икономически
2. Социални
3. Образователни
4. Етнокултурни
5. Институционални
6. Причини, свързани със здравния статус

Икономически причини

Безработицата, ниските доходи, пониженият жизнен стандарт и бедността поставят много деца в условия, водещи до повишен риск от отпадане. В резултат на финансовите и икономически затруднения много деца са принудени да помагат на семействата си, което води до нарушаване на участието им в учебния процес. Голям е делът на семействата, които работят в чужбина, като децата са оставени да живеят с баби и дядовци или други роднини, които не контролират ефективно или не насърчават участието на децата в образователната система.

Социални причини

Свързват се с родителска незаинтересованост, противоречия, конфликти, напрежение и кризи в семейството, отрицателно въздействие на домашната среда, функционална неграмотност или ниско образование на родителите, непълни семейства, деца в риск от извършване на противообществени прояви, домашно насилие, налагането на строги наказания.

Социално – икономически причини

- Лошо качество на живот на определени социални групи
- Ниски доходи – невъзможност за покриване на разходите (такса, дрехи, храна…)
- Затруднения при адаптацията към средата
- Чувство за несигурност, тревога и изоставеност

Образователни причини

- Слаб интерес към образователния процес в детската градина и произтичащото от него желание/нежелание да се посещава институцията
- Наличие на конфликтни отношения с деца и антипатия към персонал
- Възможност за предучилищно образование в друга форма на организация

Етнокултурни причини

- По-ниска ценност на образованието
- Страх на родителите поради опасност от откradване

Институционални причини

Като такива могат да се квалифицират недостатъчно координираният подход между различните служби и специалисти на национално, регионално, местно и на ниво детска градина за справяне с преждевременното напускане; недостатъчно ефективният контрол върху управлението и функционирането на политиките за обхващане, задържане и реинтегриране на децата в образователната система. Положителната промяна на състоянието изисква прилагането на комплексни мерки и добра координация между институциите на всяко ниво на управление. Естественият координационен център на междусекторните действия за намаляване на преждевременното напускане на образователната система е министерството на науката и образованието.

Причини, свързани със здравния статус

В контекста на политиките за развитие на приобщаващото образование продължава тенденцията за интегриране на децата със специални образователни потребности в масовите детски градини. Рисковете за преждевременното напускане са свързани с недостатъчна подготовка на педагогическите специалисти за приобщаване на тези деца. Тук се включват и всички фактори на материалната база, образователната

среда, човешките и финансовите ресурси, които не отговарят на изискванията за прилагане на принципите на приобщаващото образование.

3. ОСНОВНИ ПРИНЦИПНИ ПОЛОЖЕНИЯ НА ПРОГРАМАТА:

1.Принципи на програмата за превенция на отпадането на деца.Програмата за превенция на отпадането на деца се базира на основни принципи на включващото образование:

1. Всяко дете има право на образование и трябва да има равен достъп до образование.
2. Всяко дете може да учи и да се възползва от предимствата, които образованието дава.
3. Извеждане правата и интересите на децата като приоритет.
4. Равнопоставеност и приобщаване на всяко дете: не се допуска дискриминация, основана на раса, народност, пол, етническа принадлежност, социален произход, вероизповедание, обществено положение, увреждане или друг статус.
5. Зачитане и приемане на индивидуалността и уникалността на всяко дете и гарантиране подкрепа на личностното развитие.
6. Осигуряване на сътрудничество между всички участници в процеса на приобщаващото образование.
7. Детето следва да бъде стимулирано да участва активно в образователния процес.
8. Възгледите и мнението на детето трябва да бъдат взети предвид при неговото участие в дейностите на детската градина**.**

2. Поставяне на високи очаквания.

Всеки човек се стреми да постигне това, което се очаква от него. Много често развитието на ромските деца се предопределя от ниските очаквания, които околните (особено учителите) имат за тях. Следователно, за да постигат по-добри резултати децата и да се развиват постоянно, пред тях трябва да се поставят все по-нови и по- високи очаквания.

3. **Детската градина може да бъде привлекателна за всяко дете.**
За да бъде детската градина привлекателна е необходимо децата, техните родители и местната общност, от която са част, да я припознават като „своя" институция. За това е нужно, от една страна, те да намират нещо от своята култура, ДГ да представлява благоприятна среда за всяко едно дете, както и да бъде ангажирана с живота на местната общност. От друга страна е необходимо всички да виждат практическата полза от детската градина: учебните програми и целият учебен процес да покриват области, които дават умения за живота.
4. **Детската градина може да бъде добре функционираща система.**
Добре организираната детска градина е най-сигурната гаранция за привличането, задържането и успеха на децата. Добре организираната детска градина умее да приобщава и овластява родителите, има ресурси да предлага по-широк спектър от образователни възможности и прилага модерни педагогически методи на работа.
5. **Прозрачност и популяризиране на мерките и резултатите -** значимостта на проблема предполага висока степен на информираност на обществото.
6. **Иновативност** - създаване на нови мерки и подходи за пълна интеграция на децата от подготвителните групи.

4. ЦЕЛ НА ПРОГРАМАТА:

Осигуряване на равен достъп и подкрепа за развитие и приобщаване в системата на предучилищното образование на децата като предпоставка за равноправно социално включване и пълноценна личностна реализация.

5. ОПЕРАТИВНИ ЦЕЛИ:

1. Разработване, изпълнение на политика за повишаване на обхвата в образователната система при ясно разпределение на отговорностите и взаимодействие между различните равнища на управление.

2. Идентифициране на рисковите фактори за преждевременното напускане на детската градина с оглед ограничаване на последиците от тях.

3. Насърчаване на включването в образованието на рискови групи и развиване на приобщаващото образование.

4. Увеличаване на разнообразието и ефективността на механизмите и стимулите за включване в образование и обучение.

5. Изграждане на широко публично доверие и подкрепа за политиките за превенция и намаляване на преждевременното напускане на детската градина.

6. ПОЛИТИКИ ЗА ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ НА ПРЕЖДЕВРЕМЕННОТО НАПУСКАНЕ НА ДЕТСКАТА ГРАДИНА:

Настоящата програма конкретизира изброените стратегически и нормативни документи в три основни направления:

Превенция, която цели предотвратяване на възникването на предпоставки за преждевременно напускане на детската градина, както и ограничаване на условията, които го благоприятстват. Политиките и мерките за превенция са насочени от образованието и грижите в ранна детска възраст. **Превенция** на преждевременното напускане на детската градина чрез:

- Анализ на причините, водещи до отпадане от детската градина и напускане на образователната система на децата в задължителна предучилищна възраст
- Идентифициране на рисковите фактори за преждевременното напускане на децата в задължителната предучилищна подготовка с оглед ограничаване на последиците от тях
- Планиране на политики и мерки за преодоляване на рисковите фактори от отпадане
- Осигуряване на позитивна образователна среда
- Повишаване качеството на образованието като предпоставка за развитие на личността на всяко дете и предотвратяване на преждевременното напускане
- Осигуряване на достъп до образование и повишаване качеството на образованието за деца от уязвими групи
- Достъп до качествено образование за деца със специални образователни потребности

Интервенция, която цели създаването на условия за ограничаване на преждевременното напускане при отчитане на конкретните заплахи на равнището на отделните лица, следвайки принципа за решаване на проблемите на най-ниско равнище. **Интервенция** срещу преждевременното напускане чрез:

- Повишаване на участието и ангажираността на родителите
- Утвърждаване на индивидуалното и групово наставничество
- Подпомагане на децата, застрашени от преждевременно напускане по финансови причини

Компенсиране, което има за цел да подпомогне преждевременно напусналите детската градина отново да се включат в образованието, като им бъдат предложени разнообразни и достъпни форми за завръщане в системата на образование и обучение. **Компенсиране** на ефекта от преждевременното напускане чрез:

- Създаване на условия за реинтегриране в образователната система на преждевременно напусналите я
- Завръщане на преждевременно напусналите детската градина към формалната система на образование чрез използване на различни форми на организация – целодневна, полудневна, почасова, самостоятелна
- Популяризиране на възможности за подкрепа на личностното развитие на децата

7. МЕРКИ ЗА ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ НА ПРЕЖДЕВРЕМЕННОТО НАПУСКАНЕ НА ДЕТСКАТА ГРАДИНА

1. Мерки за превенция на преждевременно напускане на детската градина.
1.1. Осигуряване на позитивна образователна среда- климат, атмосфера на взаимоотношения, управление. Позитивната образователна среда е свързана с ясно дефиниране на правата, задълженията и отговорностите на участниците в образователния процес за осигуряване на условия за образование, благоприятстващо развитието на личността на всяко дете, както и с подобряване на взаимодействието в образователната институция.
1.2. Повишаване на качеството на образование като предпоставка за развитие на личността на всяко дете и предотвратяване на преждевременното напускане детската градина. В това отношение следва да се постави акцент върху:

• оценяване, установяващо резултати и осигуряващо обратна връзка, за поддържане и стимулиране на мотивацията за учене, както и мониторинг на качеството на образователния процес;

• прилагане на съвременни подходи на преподаване, съобразени с индивидуалността на детето като партньор в образователния процес;

• задължителна квалификация на педагогическите специалисти, насочена към идентифициране и справяне със случаите на риск от преждевременно напускане на образователната институция;

• развиване и популяризиране на нови форми на преподаване;

• формиране на нагласа за учене през целия живот от най-ранна възраст.

1.3.Осигуряване на достъп до образование и повишаване на качеството на образованието за децата от уязвими етнически общности. За целта е необходимо да се реализират политики за преодоляване на обособяването по етническа принадлежност на децата в групи и ориентиране на обучението към работа в мултикултурна група, като същевременно се повиши интеркултурната компетентност на всички участници в образователния процес. Там, където е необходимо, следва да се предоставя допълнително обучение по български език.

1.4. Достъп до качествено образование за деца със специални образователни потребности Осигуряване на приобщаващо образование за децата със специални образователни потребности чрез:

• създаване и ефективно функциониране на достъпни центрове, предоставящи адекватна подкрепа за всяко дете;

• развитие капацитета на учителите от детските градини за работа с децата със специални образователни потребности, както и на специалистите, работещи с деца за прилагане на единна методика за оценяване на образователните им потребности;

• изграждане на педагогическа и специализирана подкрепяща среда за всяко дете за осигуряване на приобщаващото образование.

2. Мерки за интервенция на преждевременно напусналите детската градина

2.1. Повишаване участието и ангажираността на родителите

Родителите и местната общност са участници в процеса на образование. Те са основен фактор за подпомагане на децата в риск от преждевременно напускане на детската градина и трябва да бъдат насърчавани чрез:

• популяризиране на добри практики и възможности за участие в мрежи за включване на родителите и местната общност в процеса на прилагане на мерките за предотвратяване на преждевременното напускане на детската градина;

• повишаване на отговорността на родителите и тяхната активност за сътрудничество с учителите и ръководство с цел развитието на децата им с фокус върху родители от уязвими групи за насърчаване на редовното посещаване на детската градина;

• включване в осъществяването на граждански контрол в управлението на ДГ.

2.2. Подкрепа за развитието на децата чрез създаване на екипи, които да работят съвместно с родителите, органите за закрила правата на детето и органите за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните.

2.3. Прилагане на системи за ранно предупреждение. След идентифициране на децата, застрашени от преждевременно напускане на детската градина и причините за това, следва да се прилагат конкретни мерки за всеки застрашен:

• работа със семейството му;

• допълнителни занимания/консултации.

2.4. Развитие на занимания по интереси. Заниманията по интереси имат доказан ефект като средство за повишаване удовлетвореността на децата от живота в детската градина и ограничаване на преждевременното напускане. Те осмислят свободното време на децата чрез изява в предпочитана дейност, приобщават и мотивират, включително деца с идентифицирани потребности от специфична подкрепа, деца в риск от отпадане и/или с прояви на агресия и/или насилие. Тези занимания повишават мотивацията за участие

в образователния процес и допринасят за развиване на знания, умения и компетентности.
2.5. Подпомагане на децата, застрашени от преждевременно напускане на детската градина по финансови причини. Една от основните причини за преждевременното напускане на детската градина е липсата на финансови средства на семейството за осигуряване на редовното присъствие и активното участие на децата в образователния процес. Целевата финансова подкрепа може да включва частично или пълно заплащане на таксите от общината в детските градини за децата от семейства с ниски доходи.
3. Мерки за компенсиране на ефекта от преждевременното напускане на детската градина Създаване на подходящи условия за реинтегриране в образователната система на преждевременно напусналите я чрез:

• завръщане на преждевременно напусналите детската градина към формалната система на образование;

• включване в самостоятелна или почасова организация на предучилищното образование.

В ДГ „Зорница“ – гр. Плевен към момента няма отпаднали деца от групите за задължително предучилищно образование. Анализът на превантивните дейности, които съпътстват работата на екипа показва, че това се дължи на последователната политика по посока реализиране на дейности, залегнали в Стратегията за развитие на детската градина и подчинени на принципите за:

- Всеобхватност – осъществяване на дейности по превенция на тормоза и насилието и дейности за мотивация и преодоляване на проблемно поведение като израз на общите усилия на всички участници в образователния процес
- Публичност и прозрачност – документиране на проблемните и рискови ситуации и добрите практики
- Обратна връзка – с институции, родители, учители, деца
- Приемственост – съхраняване на традициите, равнопоставеност на приоритетите в развитието на детската градина
- Идентифициране на рискови фактори

Политиките и мерките, които ДГ „Зорница“ предприема за преодоляване на причините за отпадане на децата са подчинени на националните, областните и общинските стратегически мерки, като се отчита спецификата на детската градина и нуждите от подкрепа на всяко дете.

8. ПОЛИТИКИ И МЕРКИ, КОИТО ДГ “ЗОРНИЦА” ПРЕДПРИЕМА ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ПРИЧИНИТЕ ЗА ОТПАДАНЕ,ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ:

Семейни и социални причини

1. **Отпадане по семейни и социални причини:** Възможно е нежелание на родителите детето да ходи на детска градина поради страх от социална изолация, невъзможност за адаптиране към останалите деца; по-ниска самооценка.

Мерки: Силна мотивация чрез редица дейности за приобщаване на децата от ромски произход, децата със специални образователни потребности, както и изоставени от семейства, заминали в чужбина.

2. **Отпадане поради трудова миграция на родителите.** Напускане на единия или и двамата родители на страната поради невъзможност за издръжка на семейството и търсене на работа в чужбина. Оставяне на детето на грижите на баби и дядовци, които нямат същия авторитет и изпадат в безсилие за справяне с трудната социална обстановка и новите модели на поведение на децата.

Мерки: Ежеседмични контакти, а при нужда и ежедневни с попечителите на децата, търсене на съдействие от отдел „Закрила на детето“.

3. **Отпадане поради недостатъчна образованост на родителите и липса или занижен контрол** върху цялостното развитие на детето. Изразява се в непознаване на контактите и приятелския кръг на детето, непроверяване и незаинтересованост на изученото през деня, както и подготовката на изпълнение на други поставени от учителя задачи.

Мерки: Мотивиране и приобщаване на тези деца за посещаване на целодневната форма на организация в ДГ; търсене на непрекъснати разширени срещи с тези родители от страна на учителите в съответната група и мотивиране и приобщаване към общността.

4. **Отпадане поради чести конфликти между агресивни родители**- побой, домашно насилие, развод, посегателство от страна на нови партньори на един от двамата родители.

Мерки: В най-честите случаи детската градина се превръща в единствено защитено място за детето и учителя поема грижите за детето в образователната институция.

Други мерки и дейности за превенция на ранното напускане

1. Проследяване на преместването и отсъствията на децата от подготвителните групи
2. Координиране на действията на учителите в групите и директора
3. Изработване и съблюдаване на правила в групите
4. Включване в учебния процес на теми, свързани с превенция на насилието, здравното възпитание и гражданското образование
5. Възпитаване у децата на умения за взаимодействия в група
6. Подпомагане на децата за адаптация към живота в детската градина
7. Утвърждаване на позитивно поведени
8. Превенция на обучителните трудности и ранно оценяване на риска от тях
9. Квалификация на педагогическите специалисти за идентифициране и справяне със случаите на риск от ранно напускане
10. Екипна работа на учителите и други педагогически специалисти – обсъждане на проблеми и обмяна на добри практики при работа с едни и същи деца с цел повишаване ефективността на прилаганите подходи
11. По-голяма атрактивност при усвояване на програмното съдържание чрез онагледяване, интерактивни методи, практическа насоченост
12. Осигуряване на индивидуална допълнителна работа с деца, застрашени от отпадане
13. Занимания по интереси за развитие на способностите и компетентностите на децата, за изява на дарбите им
14. Включване на застрашените от отпадане деца в допълнителни дейности

15. Подобряване на възможностите за подкрепа и обучение на деца със СОП – осигуряване на обща и допълнителна подкрепа
16. Насърчаване на родителската общност към активно включване и сътрудничество с ръководството на детската градина
17. Сътрудничество с различни институции и организации, имащи отношение към проблема
18. Отчет на дейностите и мерките по програмата

Очаквани резултати:

1. Приложен единен комплекс от политики, планове и мерки, съответстващи на националните, и основаващи се на системно наблюдение, анализ и оценка.
2. Включване на родителската общност и взаимодействие за повишаване на активността и сътрудничеството с училищното ръководство.
3. Осигуряване на обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие. В зависимост от оценката на индивидуалните потребности на детето от екипа за подкрепа за личностно развитие. Екипът може да включва – директор, главен учител, психолог, ресурсен учител, логопед.
4. Квалификация на педагогическите специалисти, насочена към идентифициране и справяне със случаите на риск от преждевременно напускане на детската градина.
5. Отчет на дейностите и мерките по програмата.

Заключение:

За изпълнението на Програмата важно значение има сътрудничеството между всички пряко ангажирани институции, неправителствения сектор и училището. Всички участници в образователния процес (семейството, детската градина, училище, институции, НПО) трябва да бъдат еднакво отговорни и ангажирани за постигането на поставените цели.